

Az új keletkezésű vezetéknev+ ragadványnev/ szlengnev+keresztnev típusú nevekről

© Urbánné Kuba Cecilia Éva

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar,
Nyelvtudományi Doktori Iskola, Piliscsaba

kuba.cecilia@mail.com

Ebben a dolgozatban az új keletkezésű vezetéknev+ ragadványnev/szlengnev + keresztnev típusú neveket vizsgálom meg. Ez a szerkezet, bár nem széleskörűen elterjedt, nem idegen a magyar ragadványnevek között. Jellegzetes előfordulásuk (írásbeli, internetes megjelenés) alapján azonban az ilyen típusú nevek újabban keletkezett példái inkább nemzetközi forrásokból fakadhatnak.

A dolgozatban áttekintem, mennyiben tekinthetők ezek a nevek tulajdonnévnek, ragadványnévnek, továbbá foglalkozom a szórend és a szófajtság kérdésével. Bemutatom a ragadványnevek vizsgálatának szempontjait. Megvizsgálom, hogyan alakult ki ez a típus, milyen motivációk állhatnak a létrejötte mögött, és hogy milyen jelentést tulajdoníthatunk ezeknek a neveknek. Áttekintem a felmerülő rendszerezési lehetőségeket és ezek hasznosságát e típusú nevek esetében.

Problémafelvetés

Főként az interneten (blogokban, hozzászólásokban, topikokban), illetve néhány nyomtatott médiumban gyakran előfordul egy sajátos névadás, amely alkalmas arra, hogy kifejezze például a beszélő vagy egy közösség attitűdjeit, elvárásait az elnevezettel kapcsolatban. Igyekszem vizsgálni, honnan ered ez a sajátos névadás, nyelvileg milyen jelenségnek tekinthető és milyen funkciókkal bírhat (pl. hangulatfestés, összhangteremtés, utalás a közös identitás elemeire/”összekacsintás” a többi felhasználóval stb.).

A vezetéknev+ ragadványnev/ szlengnev+keresztnev típusú nevek definíciós problémái

Bevezető áttekintés

A 'vezetéknév+ragadványnev+keresztnev' típusú nevek a magyar nyelvben a klasszikus ragadványnevek egy lehetséges szórendjét is jelölhetik. Már XVIII. századi tolvajnyelvi szójegyzékekben találunk példát a közbevetett ragadványnevekre: Balás (*Csorba*) Mihály, Juhász (*Csillag*) Gyurka, Pataki (*Vicsori*) Samu (Kis 1996). Ördög Ferenc gyűjtésében is találkozhatunk vele (ÖRDÖG 1973). (Boronyák *Ferku* Misi, Tót Bali *Károl* Mariska). Az általam új keletkezésűnek nevezett hasonló szerkezetű nevek azonban feltehetően nem ebből a magyar hagyományból nőttek ki, hanem jellegzetes előfordulásuk (írásbeli, internetes megjelenés) alapján

egyfelől a sportolók névadásában nemzetközileg elterjedt szokásából, másrészt egy az angol (amerikai) nyelvből indult nemzetközi tendencia magyarországi képviselői lehetnek. Jellegzetes terepük az internetes cikkek és kommentek, néhány lapban (például a Magyar Narancsban) nyomtatásban is megjelennek.

Ennek a szerkezetnek a közbenső, általam ragadványnévnek tekintett néveleme lehet a klasszikus ragadványnévtől (pl. becenév, valamilyen tulajdonság jelzése: *Kis "Judy" Judit, Kovács „Profí” Laci bácsi*) a mondatig (*Voksán „A Pasiújításban A Legnehezebb A Szűrés” Virág*) bármilyen nyelvi elem. Sajátossága e típusnak, hogy javarészt írásbeli használatban fordulnak elő (a sportolónéveket leszámítva: *Kovács Kokó István, Vad II István*), valamint rendkívül rövid életűek, sok közülük egyszeri szóalkotás.

A vezetéknév+ ragadványnév/ szlengnév+keresztnév típusú nevek mint tulajdonnevek

Az első kérdés, hogy mennyiben tekinthetjük ezt a típust egyáltalán tulajdonnévnek. Vannak, akik szerint a tulajdonnévnek nincs jelentése (Saussure, 1967). Ha ebből a szemszögből nézzük őket, bajosan tekinthetők tulajdonnévnek. Vannak azonban más névtípusban is olyan nevek (például helységnevek, intézménynevek, irodalmi címek), amelyek kevéssé „névszerűek”. Sokszor a több elemből álló nevek „névszerűsége” is vitatható; a funkciójuk adja tulajdonnévi értéküket (Hajdú, 2003).

Egy másik megközelítésre hívja fel a figyelmet *Hegedűs Attila* (1997) a tulajdonnév és közszó elkülönítésében: a tulajdonnév használata többlettudást igényel. A tulajdonnév a nyelvi jel általánosító jellegétől tér el; a tulajdonnév nem a nyelvi rendszer eleme, hanem a nyelvhasználaté.

Hegedűs Attila (1999) szerint a tulajdonnévi helyzet vizsgálatakor meg kell vizsgálnunk: egy adott helyzet névteremtés vagy névalkalmazás-e. Az általam vizsgált típus ebből a szempontból egészen egyedi, mert elemeinek nagy része mondhatni „egyszer használatos”, vagyis egyfajta sajátos, állandó névteremtési helyzetet jelent. *Tolcsvai Nagy Gábor* szerint „a név nem nyelvi kritériumok, hanem szociokulturális körülmények révén lesz név, és a hallgatóknak, az olvasónak valahonnan tudnia kell, hogy az a nyelvi entitás, ami elé kerül, név és nem más valami főnév, nyelvtani csoport, frazéma, mondat” (Tolcsvai Nagy, 2002:603). Azaz nem a nyelvi adat, hanem a használók felől közelítünk, s „minden nyelvi jel tulajdonnév, amit alkotója vagy használója annak tekint” (Hajdú, 1994:58).

A vezetéknév+ ragadványnév/ szlengnév+keresztnév típusú nevek mint ragadványnevek

Az általam tárgyalt nevek középső elemét ragadványnévként említettem. Ez a közbenső elem bizonyos szempontból megfelel a ragadványnév lehetséges meghatározásainak: a hivatalos névhez kapcsolódó 3. névelem (melléknév, megkülönböztető név, ragadványnév, gúnynév) (Fehértói, 1966); egyéni, a megnevezett személy jellegzetességére utal (Soltész, 1979). A klasszikus ragadványnév azonban elsősorban szóbeli használatú; az írásbelisége a szóban már kialakult és használt ragadványnevek írásbeli felbukkanására vonatkozik. Az írott–hivatalos vs. élőnyelvi–népi (nem feltétlenül kizárólagos) kettősségre más szerzők is

felhívják a figyelmet (Gergely, 1968). Az általam tárgyalt típus ezzel szemben túlnyomórészt írásbeli használatú és a nem-hivatalos névtípusok közé tartozik.

A ragadványnevek kialakulásának kutatásában másik jelentős szempont a közösség és a személyes kapcsolat vizsgálata (Ördög, 1973). E névtípusnál ez a jelenség is sajátosan alakul, hiszen egyfelől közösségről általában inkább mint a világháló közösségről beszélhetünk, s a ragadványnév alkotói többnyire semmilyen személyes kapcsolatban nincsenek sem egymással, sem a ragadványnév viselőjével. Ezek a nevek tulajdonképpen említőnevek (Ördög, 1973), amit az illető „távollétében” használnak (mivel virtuális térről van szó, sosem derül ki, hogy ő is „jelen van-e/lesz-e”, hisz az írott szöveg megmarad). Másfelől e ragadványnevek viselői is egy meghatározott körből (híres emberek, főként politikusok, mellettük televíziós tartalmak szereplői, sportolók, celebek) kerülnek ki. A ragadványnevek kialakulásának egyik lehetséges indokaként említi a szakirodalom, hogy az egyén neve veszített funkciójából, azaz a közösségben már nem tölti be elégségesen az identifikáló szerepét (mert például túl sokan viselik az adott nevet, vagy egy asszonynak a betelepülő férje révén szerzett neve sokkal szűkebb körben ismert, mint az apjáé volt) (Ördög, 1973; Soltész, 1979; Gergely, 1968). E ragadványnevek viselői azonban saját nevükön is egyértelműen azonosíthatók. Vannak azért kivételek: olyan emberek, akik keresztnévükön vagy beceneven lettek ismertek a maguk közegeiben; az ő esetükben ez a típus a klasszikus ragadványnév szerepet tölti be (*Kis "Judy" Judit, Dukai 'VV' Gergő, Knap VV Attila*). Éppen ezért lehet, hogy itt nem is egy típusról beszélhetünk, hanem alakilag azonos, de több típusról.

A nevek általános funkciója egyfelől az egyénítő jelleg (identifikáció), másfelől beceneveknél, ragadványneveknél egy hangulati tartalom kifejezése. A ragadványnevek általában számos funkciót betöltenek a keresztnév tipikus referenciális funkcióján túl; általában szemantikailag áttetszők, és rámutatnak viselőjük valamely külső/belső tulajdonságára, társadalomban betöltött szerepére, valamint bepillantást engednek a szubkultúrába, mely létrehozta és használja őket. Ezek a tulajdonságok erre a típusra is jellemzők.

Ha a magyar ragadványnevek általános szórendjét nézzük, többféle variációt találunk. Állhat a családnév előtt (*Aranyos Kuti*) mint jelző – itt a szórendi helyzetének grammatikai alapja van; állhat a családnév, illetve a teljes név után is: (*Kis Jóska Papos*), önmagában is használatos (*Könyves*), illetve a hivatalos vezetékes és keresztnév is közrefoghatja (*Balog Mihály Samu Anna*) (BEKE 1950, MARKÓ 1953). LŐRINCZE LAJOS Baranya megyei gyűjtésében is találkozunk a beékeltséggel. ÖRDÖG FERENC gyűjtésében előforduló szórendek: RK (84, 4%), VRK, RRK, (szülő, nagyszülő ragadványnevek), RKR, RRKR (1973). Már XVIII. századi tolvajnyelvi szójegyzékekben találunk példát a közbevetett ragadványnevekre: Balás (*Csorba*) Mihály, Juhász (*Csillag*) Gyurka, Pataki (*Vicsori*) Samu (idézi KIS 1996). Azaz, mint láthatjuk, nem idegen a magyar ragadványnév-használattól a beékeltséggel.

A vezetéknév+ ragadványnév/ szlengnév+keresztnév típusú nevek mint szlengnevek

Kis Tamás (1996) a ragadványnevek vizsgálatában bevezeti a szlengnév fogalmát. Ez a megközelítés figyelembe veszi a nyelvi rétegződést is. Azokat a neveket sorolja ide, melyek társadalmi kiscsoportokban jönnek létre és ott is használják őket, nyelvi síkon pedig a szlenghez kapcsolódnak. Ő a szlengneveket *J. Soltész Katalin*

terminológiáját használva az önálló ragadványnevekkel (a teljes egyéni nevet helyettesítő ragadványnevekkel) azonosítja. Jóllehet, ez nem teljesen azonos az általam vizsgált névtípussal, a vizsgált szerkezet szóalkotási módjaiban és a nevek szemléletében a szleng általános tulajdonságait mutatja fel, s használati köre legtöbbször a szleng használó csoportra szűkül, így érdemes megfontolni, hogy az elnevezés nem terjeszthető-e ki rá, s nem a szleng szókincséhez/szóalkotási módjához tartozik-e.

Hasonló vonás az is, hogy míg a hagyományos falusi ragadványnevekből egy személy általában egyet (kettőt, hármát) visel, a szleng szinonimabőségének megfelelően a szlengnevekből akár 8-10 (vagy több) ragadványneve is lehet egy egyednek.

A szleng nyelvi univerzálé, mely létének egyik alapvető feltétele a napi intenzív beszélőkapcsolatban álló beszélőközösség. Vajon az internetes kommunikáció megfelel ennek a kritériumnak? A szleng használata talán éppen a kapcsolat közelségének, „lazaságának” a megteremtője. A szleng nem megnevez, hanem újranevez, vagyis már névvel bíró elemeket újabb és újabb nevekkel lát el; ennek magyarázatát a szleng érzelmi telítettségében találjuk meg, és e töltés miatt „*a szlengszavak jelentésszerkezetében a denotatív jelentés mellett mindig igen erős konnotációt is találunk*” (Kis, 1996:97). Ugyanezért a nyelvleírás szempontjából stilisztikai minősítésekkel jellemezhető kifejezések jönnek létre (durva, pejoratív, megvető, lenéző, ironikus, gúnyos, tréfás, bizalmas, kedveskedő stb.) (Kis, 1996).

„*Elsősorban a szóalkotásmódok, a 'felhasznált' szlengszavak és a nevek stilisztikai sajátosságai utalnak a szlengnevek és a szleng kapcsolatára, s egyben ezek a vonások mutatják a szlengnevek eltérését a 'hagyományos' ragadványnevektől*” (Kis, 1996:104).

Szlengnévként vizsgálva könnyebben értelmezhetővé válna e típus sok jellemzője (pl. változékonyság, szabadszájú nyelvhasználat, funkció).

Szófaji besorolás

Felmerül a kérdés, hogy a vezetéknév és a keresztnév közé ékelődő ragadványnévi elemek, amik akár több mondatból is állhatnak, felvetnek-e szófaji kérdéseket. Már a középkorban is találhatók igealakokból képzett nevek (*Bornemissza, Híszedé*) (Szendrey, 1929). „A gúnynevek gyakran igétet vagy igétlen mondatokat jelzőül használnak” (*Istenhozotték, Megadom, Mostgyütt doktor, Ne bízd rá bácsi*) (Kertész, 1902:250).

A tulajdonneveket kezdetben a főnév kategóriába sorolták a köznevek mellett; intézménynevek, címek nyilvánvalóan nem egy szóból állnak. A tulajdonnevek kilógnak a szófaji csoportokból. Mondatban azonban főnévként viselkednek, akárhány, akármilyen szófajú szóból állnak is. Mondatrészi szerepük, toldalékolhatóságuk egyezik a főnevekével, és egyetlen szóként épülnek be a mondatba (rag vagy jel csak az utolsó elemükhöz kapcsolódik). „*A tulajdonnév lényegénél fogva agrammatikus, közvetlenül sohasem grammatikalizálódhatik (nem lesz belőle rag, jel, kötőszó, kopula stb.) /.../ a tulajdonnév, mint par excellence főnév (szubsztanciát kifejező szófaj), a beszédben sem hajlik más szófaji kategóriák felé*” (Martinkó, 1956:194). „*A tulajdonnév a mondatban főnévként viselkedő nyelvi jel, de nem egyetlen főnév, hanem egyedítésre, azonosításra szolgáló hang, betű, szó, szókapcsolat vagy szavak csoportja, akár mondat vagy szöveg is lehet*” (Hajdú,

2003:130). Vagyis a tulajdonnév nem szófaji kategória. Főnévként illeszkedik be a kommunikációba (mondatba, szövegbe), de független a többi szófajtól (Hajdú, 2003). Vannak emellett mondatokból alakult tulajdonnevek, amelyekben a vezértag verbális természetű (pl. irodalmi címadás); nehézkes a toldalékolásuk, de mondatban, szövegösszefüggésben főnévként viselkednek. A vizsgált típushoz tartozó nevek már csak azért is főnévként viselkednek, mert a ragadványnévelemet körbeöleli a vezeték- és a keresztnév (névbe ágyazottként jelenik meg).

A ragadványnevek létrejötte (motiváció, jelentés)

Általában a ragadványnevek kialakulásának több oka van. Egyfelől, akárcsak általában a személyneveknek, az identifikáció, elsősorban azokban az esetekben, amikor az eredeti név identifikáló ereje meggyengült (pl. többen viselik az adott nevet egy kisebb közösségben) (Zolnai, 1953; Ördög, 1973). Sokszor azonban a ragadványnév csak valami feltűnő testi vagy lelki tulajdonságot, szokást örökít meg (Kálmán, 1996); például egy ritka keresztnévű egyénnek is lehet ragadványneve, pedig a neve alapján is azonosítható lenne (Ördög, 1973).

A tulajdonnevek keletkezési oka és funkciója általában is egyfelől a megkülönböztetés, másfelől a figyelemfölkeltés (szólítónév), valamint a névadó hajlam „lélektani okokra megy vissza” és „*a nyelvhasználat mellett a névadás is az ember veleszületett, genetikai sajátága, éppen úgy, mint ahogyan a beszédképesség*” (Hajdú, 2003:51). „*A tulajdonneveknek azt a sajátosságát, hogy utalnak a denotátum (a névvel megnevezett) valamely tulajdonságára, valahová tartozására, valamivel való összefüggésére, motivációnak nevezzük. A legtöbb név motiváltként keletkezett*” (Hajdú, 2003:86).

A ragadványnevekben él a névadás természetes folyamata; nyelvi formájukban azt a szerepet töltik be, mint a jelző: egy tágabb fogalom körének szűkítése, konkretizálása (Markó, 1953). Eredetileg az illető származását, foglalkozását vagy valamilyen tulajdonságát ragadták meg.

Ugyanakkor az általam vizsgált szerkezet fontos sajátossága a ragadványnevekkel szemben az, hogy nem elsősorban a név viselőjéről ad információt, hanem inkább a névadóról. Rendszerint egyfajta nevekkel való játék jelenik meg benne, amely a névadó szellemességét, ötletességét és informáltságát is kifejezi a közönsége számára. Mivel az írásbeliség miatt a forrás jól azonosítható, felértékelődik a névadónak mint kitalálónak (szerzőnek) a szerepe. Ebben az értelemben a vezetéknev+ragadványnév/ szlengnév+keresztnév típusú nevek is motivált neveknek tekinthetők, azonban a ragadványnevektől eltérő motivációs háttérrel rendelkeznek.

A vezetéknev+ ragadványnév/ szlengnév+keresztnév típusú nevek lehetséges vizsgálati szempontjai

B. Gergely úgy látja, hogy a ragadványnevek kifejező ereje a névadás indítéka mellett a név hangalakjából származik (Gergely, 1968), ezért fontos a hang-és alaktani sajátosságok, vagyis a nyelvi eszközök feltárása is. *Kertész* (1902) rendszerezése alapjául jelentéstani és alaktani szempontok szolgálnak. *Kis* (1996) a szlengnevek rendszerezésénél a névadás indítékát és a névalkotás alaki eszközeit

említi. *Hoffman* (1993) többszintű névelemzési modellje a helynévkutatásban, mely lexikális jellemzőket és funkcionális tulajdonságokat egyaránt figyelembe vesz, adaptálható lenne e területre is.

A ragadványnevet képezhetjük képzővel, játszi szóalkotással, hangulatfestő hangcsoportokból (Gergely, 1968), a vezetéknév/keresztnév formájának elváltoztatásával, analógiás képzéssel, névhez asszociációval (Bachát, 1971). A ragadványnév lehet az eredeti név idegen megfelelője, annak változata, illetve hasonló hangzású tulajdonnév, ál-népetimológias névadás (Kugler, 1993).

A nevek vizsgálatában a kezdeti, kizárólag nyelvészeti nézőpontot felváltotta az a megközelítés, miszerint a nyelv és a társadalmi környezet egymást feltételező ténye a kiindulópont (Kiss, 2001). Például a „szociometriai vizsgálatok” a névtanban megelőzték a szociolingvisztika születését, a névtani vizsgálatok pedig kezdetektől vizsgálták a nevek vallási, etnikai, társadalmi eltéréseit, osztályokhoz kötődését (Hajdú, 2003). *Kiefer* (2000) a nevek nyelvészeti interpretálását használati szabályaik elemzésével adja meg – ez a megközelítés az, ami a legmesszebb juttathat minket az itt tárgyalt névtípus megismerésében.

Összefoglalás

Vizsgálódásaim alapján a vezetéknév+ ragadványnév/ szlengnév+keresztnév típusú nevek megkülönböztető jellegzetességeit a következőkben összegezhetjük. Jellegzetes használati területük az internetes írásbeli kommunikáció, s nem személyes ismerősökre, hanem kifejezetten közismert személyekre (főként politikusokra, „celebekre”, sportolókra) vonatkoznak. Többségük csupán egyszer használatos név, s maga a névteremtés aktusa játszik vezető szerepet benne, amely során felértékelődik a névadó kreativitása. Kiemelkedő funkciója a közösségteremtés, amennyiben kifejezi a névadó és közönsége közös vonatkoztatási pontjait, attitűdjeit, stílusát és értékeit. Mindezek alapján a szlengnév egyik megjelenési formájának tekinthető.

Irodalomjegyzék

- BACHÁT László (1971). A hivatalos névből alakult ragadványnevek az iskolában. *Magyar Nyelv*, 67 (4), 439-449.
- BEKE Ödön (1950). A ragadványnevek szórendje. *Magyar Nyelvőr*, 74, 311-312.
- FEHÉRTÓI Katalin (1966). Az úgynevezett ragadványnevekről. *Magyar nyelv*, 62 (4), 462-465.
- GERGELY Piroska, B. (1968). Módszertani észrevételek a személynevek szinkron vizsgálatához. *Magyar Nyelvjárások*, 14, 3-14.
- HAJDÚ Mihály (1994). *Magyar tulajdonnevek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- HAJDÚ Mihály (2003). *Általános és magyar névtan*. Budapest: Osiris.
- HEGEDŰS Attila (1997). Mi a tulajdonnév? *Névtani Értesítő*, 19, 5-8.
- HEGEDŰS Attila (1999). Mi a tulajdonnév? *Névtani Értesítő*, 21, 314-317.
- HOFFMANN István (1993). *Helynevek nyelvi elemzése*. Debrecen: Tinta.
- KERTÉSZ Manó (1902). A magyar gúnynevek. *Magyar Nyelvőr*, 31, 243-250.
- KIEFER Ferenc (2000). *Jelentéselmélet*. Budapest. Corvina.
- KIS Tamás (1996). Személynevek a szlengben. *Magyar Nyelvjárások*, 33, 93-104.
- KISS Jenő (2001). Szociolingvisztika, kutatás, oktatás. In Kovátsné Németh Mária (szerk.), *Tanulmánykötet* (pp. 285-291). Győr: Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar.

- KUGLER Nóra (1993). Népetimológia és/vagy az értelmiség elmeéle a ragadványnévadásban. *Névtani Értesítő*, 15, 205-206.
- LŐRINCZE Lajos (1951). Szempontok és adatok személyneveink újabbkori történetéhez. *Magyar Nyelvjárások*, 1, 64-94.
- MARKÓ Imre Lehel (1953). A ragadványnevek szórendjéhez. *Magyar Nyelvőr*, 77 (5-6), 469-471.
- MARTINKÓ András (1956). A tulajdonnevek jelentéstanához. In Bárczi Géza, & Benkő Lóránd (szerk.), *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára*. Budapest: Akadémiai.
- ÖRDÖG Ferenc (1973). *Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén*. Budapest: Akadémiai.
- SAUSSURE, Ferdinand de (1967). *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Budapest: Gondolat.
- SOLTÉSZ Katalin, J. (1979). A tulajdonnév funkciója és jelentése. Budapest: Akadémiai.
- SZENDREY Zsigmond (1929). Tulajdonnévül használt határozott igealakok a népnyelvben. *Magyar Nyelv*, 25 (3-4), 103-109.
- TOLCSVAI NAGY Gábor (2002). Posztmodern névadás (A névjelleg változása). In *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia Előadásai* (p. 603). Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társ.; Miskolc: Miskolci Egy. Bölcsészettud. Int.
- ZOLNAI Béla (1953). A ragadványnevek szórendjéhez. *Magyar Nyelvőr*, 77, 142.